AL SHARQ
STRATEGIC
RESEARCH
للأبحاث الاستراتيجية

Uzman Görüşü
DÜNYA SİYASETİ
13 NİSAN 2020

KATAR'DA SİYASAL KÜLTÜR: RANTİYE DEVLETİN ÖTESİNDE

BETÜL DOĞAN AKKAŞ & GILLA CAMDEN

Kaynak: Anadolu Ajansı

[Bu yazının İngilizce orijinal versiyonu Al Sharq Forum'un web sayfasında mevcuttur.]

Özet: Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) devletlerinin siyasal kültürü üzerine yapılan tartışmalar bu devletlerin rantçı sistemleri etrafında dönmektedir. Ancak böylesi bir bakış açısı, bu devletlerdeki toplumların on yıllardır yöneticilerinin altında sürdürdüğü daha derinde yatan geleneksel değerlerini ve siyasal özelliklerini görmemizi engellemektedir. "Meclis, divan, aşiret buluşmaları ve ulusal danışma konseyleri de dahil olmak üzere siyasal kültürün geleneksel unsurları geçtiğimiz on yıl içerisinde sosyal medyanın sunduğu imkanlarla birlikte daha da zenginleşmiştir, bilhassa yeni kurulan "sanal meclislerde" bu durum açıkça görülmektedir. Toplumsal sermayeye ve insan sermayesine ait unsurların siyasal angajman sağlayan bu geleneksel ve geleneksel olmayan araçlarla iç içe geçtiği Katar'daki siyasal kültür, devlet-toplum ilişkileri ve ulusal kimlik konularına ilişkin petrol merkezli yaklaşımların ötesinde, kendine özgü bazı öğelere sahiptir.

Giriş

Körfez'deki altı petrol zengini monarşiden oluşan Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) devletlerinin siyasal kültürü üzerine yapılan tartışmalar bu devletlerin rantçı sistemleri (bir tür servet paylaşımı yöntemi) etrafında dönmektedir. Ancak böylesi bir bakış açısı, bu devletlerdeki toplumların on yıllardır yöneticilerinin altında sürdürdüğü daha derinde yatan geleneksel değerlerini ve siyasal özelliklerini görmemizi engellemektedir. Meclis, divan, aşiret toplantıları ve ulusal danışma konseyleri (Katar'da Meclis el-Şura), Körfezlilerin siyasal ve toplumsal düzeyde etkileşimini sağlayan hem resmi hem de gayriresmî geleneksel araçlardır.

Siyasal kültürün geleneksel unsurlarına ek olarak insanların yerel ve küresel siyasi meseleleri tartıştığı bir alan olma özelliği taşıyan sosyal medya, özellikle son on yılda toplumun dinamik bir parçası hâline geldi. KİK devletlerinin Arap coğrafyasındaki siber alana en yüksek seviyede erişebilir toplumlara sahip olmalarına rağmen hâlâ kamusal meselelere ilişkin internet ortamında yeterince etkileşimin sağlanamadığına ilişkin kaygılar bulunmaktadır. Bunun sebebi, siyasi görüşlerin açıkça ifade edilmesinden ötürü devletin müeyyidesine maruz kalma riskidir. Bilhassa gençler bu tarz sanal meclislerde etkin olup Körfez'deki toplumların sosyal bir değişimden geçmesi için çalışabileceklerine inanmaktalardır. Toplumsal sermayeye ve insan sermayesine ait unsurların siyasal angajman sağlayan bu geleneksel ve geleneksel olmayan araçlarla iç içe geçtiği Katar'daki siyasal kültür de devlet-toplum ilişkileri ve ulusal kimlik konularına ilişkin petrol merkezli yaklaşımların ötesinde, kendine özgü bazı öğelere sahiptir.

Katar'ın Siyasal Sistemi

Siyasal kültür kavramsallaştırılması, uzun süre varlık gösteren yapıları, normları ve topluma ait değerleri yansıtır. Almond ve Verba (1963, s.12) tarafından yapılmış olan ve genel olarak kabul edilen tanımı itibarıyla siyasal kültür, "bir dizi özel toplumsal hedeflere ve süreçlere yönelik yönelimleri" kastetmektedir. Siyasal kültür, bu yönelimlerce desteklenen girdilerin ve çıktıların bir kombinasyonudur. Her ne

kadar aynı siyasal sisteme sahip bazı ülkelerde farklı siyasal kültürler var olabilse de siyasal kültürün ortaya çıkışı ve evrimi siyasal sistemin bizzat kendisi ile yakından bağlantılıdır.

Katar, Arap Körfezi'nde yer alan ve 1971'de bağımsızlığını kazanmış küçük bir emirliktir. Bağımsız bir devlet olarak tanınmadan, yani modern bir yönetim modeline sahip olmadan önce, Al-Sani aşireti tarafından siyasal sistemi tamamıyla aşiretlere dayalı bir yönetim modelinden resmi ve daha hiyerarşik bir yönetim modeline geçmiştir. Gerçekten de bugünkü Katar topraklarında Al-Sanilerin 18. ve 19. yüzyıllardaki tesis ettiği otoritesinin Osmanlılar ve İngilizler tarafından tanınması ve pekiştirilmesi, 20. yüzyılda resmi yetkiye sahip bir kraliyet ailesinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Katar Anayasası'nın (2003) 1. Maddesinde Katar'ın siyasal sistemi demokrasi olarak tanımlanmaktadır: "Katar bağımsız ve egemen bir Arap devletidir. Dini İslam'dır ve şeriat hukuku, yasaların temel bir kaynağıdır. Siyasal sistemi demokrasidir. Arapça resmi dilidir. Katar halkı, Arap ulusunun bir parçasıdır." Bu tanımlama, devletin CIA World Factbook'ta yer alan kendi bildirimiyle tezattır, zira orada Katar'ın siyasal sisteminin mutlak monarşi olduğu belirtilmektedir. Siyasal söylem ve uygulama arasındaki uyuşmazlık Arap dünyasında genel bir sorundur ve Katar'daki mevcut rejim göz önüne alındığında, siyasal uygulamalara mutlak monarşi tanımı daha çok uymaktadır.

Katar Anayasası'nın daha sonraki kısımlarında (8. Madde) adı açıkça zikredilmese de siyasal sistemin mutlak monarşi olduğu teyit edilmektedir. Zira "devlet yönetiminin Al-Sani ailesi içerisinde ve Hamad bin Khalifa bin Hamad bin Abdullah bin Jassim'in soyundaki erkek varisler arasında miras yoluyla aktarıldığı ve Emir tarafından veliaht olarak belirlenen oğula geçtiği" belirtilmektedir. Bu sebeple, Katar'daki siyasal kültür aşiret esaslı bir modelden miras yoluyla yönetimin devredildiği bir mutlak monarşiye evrilen bir siyasal sistem içerisinde kök salmıştır.

Körfez için Tek Bir Siyasal Kültür mü Söz Konusu?

Altı KİK devleti benzer toplumsal, ekonomik ve siyasi boyutlara sahiptir. Siyasal sistemleri de benzer değerleri ve kuralları paylaşmaktadır. Peki bu benzerlikler Körfez'in tamamında tek bir siyasal kültürün olduğu anlamına mı gelmektedir? Hayır, tam olarak gelmemektedir. Her ne kadar çok çeşitli kültürel uygulamaları (Katar'da meclis, Kuveyt'te divan gibi) paylaşıyor olsalar da her bir KİK devletinin kendine has durumları söz konusudur. Öte yandan, bölgesel etmenleri daha iyi anlayabilmemiz için, Katar'ın KİK'teki devlet-toplum ilişkileri ile ortak yanlarının bir değerlendirmesiyle başlamak daha uygun olacaktır.

İlk olarak, Al-Zoby ve Baskan'ın (2014) da önerdiği gibi, Körfez'de devlet ve toplumun tamamen ayrı oluşumlar olmadığını, daha ziyade "devletin Körfez'deki toplum içerisine daha derinden gömülü

ve devleti etkileyip şekillendirmek noktasında daha incelikli yöntemlere sahip olduğunu" ortaya koymak gereklidir. Devlet yapısı aşiret geleneğinden evrildiği için bir aşiretin üyeleri hiyerarşik katmanları esas alan bir sistemin otoritesini tanımamakta, bunun yerine kendi topluluklarını ortak bir liderin arkasında kardeşlik bağıyla beraber duran bir konumda görmektedir. Seçimli demokrasilerin olduğu siyasal rejimlerde yöneticiler devleti temsil eden siyasal elitlerdir. Körfez'de toprağa olan aşiretsel bağ, insanları, yöneticiyi ve siyasal elitleri kendi topluluklarının liderleri, yani kendileri gibi olan ve onlar için yöneten bir konumda görmeye teşvik etmektedir.

Körfez'deki devlet-toplum ilişkilerinin ikinci boyutu, siyasal etkileşim ve katılım için gayriresmî kanalların varlığıdır. Bu kanallar, bilhassa resmi kanalların yetersiz olduğu ülkelerde bunların yerini alabilmektedir. Bugün sosyal medya da geleneksel kanallara eklenmesi gereken, sanal bir diyalog mekanizmasıdır. KİK'teki mutlak monarşiler dahi siyasal sistemi ayakta tutmak için sosyal medyadaki tartışmaları takip etmektedir. İnsanların (çoğunlukla takma isimlerle) kendi duruşlarını internet üzerinde bildirmesi, devletin de sorunların farkında olmasını sağlamaktadır. Meclis ve sosyal medya biçimindeki toplumsal etkileşimler toplu eylemlerdir. Geleneksel siyasal kültür literatüründe ise her ne kadar kültür toplu bir çıktı olsa dahi siyasal pazarlık, bireylerin tutumlarını esas alan ve profesyonel olarak örgütlenmiş bir ağ çerçevesinde yürütülür.

Dolayısıyla, KİK'teki siyasal kültür ortak fayda için koordinasyona ve iş birliğine zemin hazırlayan toplumsal sermayeyi toplu bir tutuma dönüştürmektedir. Putnam (1995, s. 664–665) toplumsal sermayeyi, "toplumsal hayatın katılımcıların ortak hedeflere daha etkili bir şekilde ulaşmak için beraber hareket etmesini sağlayan özellikleri (ağlar, normlar ve güven)" olarak tanımlamaktadır. KİK toplumlarında geleneksel kanalların ve sosyal medyanın işlevi da tam olarak bu şekildedir.

Geleneksel değerler ve mevcut ekonomik sistem esas alındığında son olarak Körfez'deki devlet ve toplumun birbirinden ortak beklentilerinin olduğu da söylenebilir. Her ne kadar hem aşiretsel değerler hem de İslam bu ortak beklentilerin inşasında rol oynamış olsa da bu beklentilere dünya siyaseti ve ekonomik sistemdeki değişimlerle yeni boyutlar eklenmiştir. Arap Baharı'ndan sonra Arap ülkelerinde yaşanan siyasi değişimler daha demokratik rejimler talep etmekteydi. Bu da KİK'in muhafazakâr rejimleri içerisinde seçilmiş konseylerin ve yerel seçimlerin gerçekleşmesini teşvik etmiştir. Ayrıca kadının politikadaki rolüne ilişkin daha olumlu bir yaklaşım da söz konusu olmuştur. Her ne kadar KİK'teki seçimlerde kadınların aday olmasına yönelik bazı toplum kesimlerince itirazlar gelmiş olsa da kadınlar şu an daha görünür durumdadır. Katarlıların bir monarşi yönetimi altında yaşıyor olmalarına rağmen sosyal medya, filmler, haberler ve yurt dışı ziyaretleri aracılığıyla farklı siyasal kültürlere maruz kalıyor olmaları, onların

beklentilerini de yeniden şekillendirmektedir. Bu durum sadece gençler için değil, orta yaş grubu için de geçerlidir.

Katar'ın Siyasal Kültürü

Almond ve Verba'ya (1963) atıfla daha önce belirttiğimiz teorik ölçütler, Katar'ın siyasal kültürünü siyasal özne kültürüyle tarif etmektedir. Bir özne olarak toplum, hükümetin özel otoritesinin farkında ve Emir'in birbiriyle eş liderler arasında birinci olduğu elitler tarafından sürdürülen karar alma mekanizmasına razıdır. Siyasal özne kültürünün değerlendirilmesi Katar devleti ve toplumu tarafından paylaşılan, istikrarlı bir siyasal sistem kurmalarına imkân veren yönelimleri anlamamıza yardımcı olmaktadır. İtaat ve ortak beklentiler, Katar siyasal kültürünün içine gömülü olan bu yöndeki iki örnektir.

İtaat: Toplumsal Sermayenin Bir Perspektifi mi?

İtaat, bir mutlak monarşinin siyasal kültüründe yer alan tipik eğilimlerden biridir ve yöneticiye bağlılığa ilişkin kabul edilebilir bir seviyeye işaret etmektedir. Sosyal sermaye, KİK devletlerinin salt bir itaat ilişkisinin ötesine geçmesini sağlayabilir mi? Bu soru geleneksel veya geleneksel olmayan siyasal etkileşim araçlarının (meclis, sosyal medya ve Cuma namazı) Katar toplumuna siyasal pazarlık için bir alan açmayı sağlayan katma değeri esas almaktadır. Toplumların güven ve "ortak katılıma ilişkin yatay bağların" çokluğu sayesinde yüksek seviyede bir toplumsal sermayeye sahip olduğu durumlarda siyasal kültür de bu birikimden faydalanmaktadır. Katar bir monarşi olduğu için siyasal katılım sağlayan resmi ve gayriresmî yöntemler açıkça hiyerarşik ve dikeydir. Ancak toplumsal sermayenin yardımıyla toplum yatay devlet-toplum ilişkileri için kanallar açabilir ve gayriresmî toplanmalar aracılığıyla siyasal etkileşim sağlayabilir.

Ortak Beklentiler ve İnsan Sermayesi

Katar siyasal kültüründeki ikinci bir değerler seti, devlet ve toplumun ortak beklentileridir. Katar'da devletin rolü ekonomik güvenliği ve refahın faydalarını temin ederek vatandaşlarının genel refahını ve güvenliğini garanti altına almaktır. Bunun karşılığında vatandaşların rolü ise bu merkezi kontrole sahip siyasal sisteme yönelik olumlu bir kabul göstermektir. Bu, itaat ile aynı şey değildir çünkü devletin vatandaşlarına temin etmesi gerekenleri yerine getirebilmesine bağlıdır. Inglehart'a göre (1988), Avrupa bağlamında ekonomik kalkınma, yaşam standartları ve kitlelerin içerisindeki insanlar arası güven arasında çizgisel bir birliktelik vardır. Bir başka deyişle, ekonomik kalkınma insanların kendi yaşam standartları ve toplum içi güven seviyelerini derinden etkilemektedir. Katar'daki mevcut yaşam standartlarına ilişkin ortak beklentiler göz önüne alındığında, vatandaşların (hatta bazı zamanlarda vatandaşlar dışında ülkede ikamet edenlerin) tatmini ve siyasal kültür arasında gözle görülür bir bağ mevcuttur.

Devletin vatandaşlara fırsatları paylaştırması ve insan sermayesine yatırım yapması, ortak beklentilerle ilgili olarak Katar devlerinin iki görevidir. Siyasal sistemin istikrarı bu ortak beklentilerin tutarlılığına bağlıdır. Devletin fırsatları paylaştırması; eğitim, sağlık ve vatandaşlar için birçok başka biçimde gelir sağlayan yollardan oluşan bir sosyal güvenlik sistemi ile sağlanmaktadır. İnsan sermayesine yatırım Katar devleti tarafından, Katar 2030 Ulusal Vizyonu'nda ciddi bir biçimde vurgulanmıştır. Ulusal vizyonun dört ayağı insan, toplum, ekonomi ve çevresel gelişimdir. Burada kalıcı bir refaha ulaşmak için insan sermayesi inşa etme noktasında ciddi bir yatırım yapılması suretiyle toplumu geliştirme hedefi vurgulanmaktadır. Ulusal vizyonda ortaya konduğu üzere, Katar devleti fiziksel ve mental olarak milli, Arap ve İslam kültürü esasında güçlü bir ortak kimliğe sahip olan bir iş gücü oluşturmak için eğitime odaklanmaktadır. İnsanlar arası güven ve tatmin esasında oluşan siyasal kültür ile devlet ve toplum ilişkilerini tesis etmek, insan sermayesine yatırım yapmak ve her şekilde vatandaşlarının hayat şartlarını geliştirmek için beklentileri karşılamak Katar için çok önemli bir adımdır.

Ambargo: Bir Dönüşüm mü?

Diwan (2016) 2016 yılında devleti ve Kraliyet ailesini desteklemek için vatandaşların mobilizasyonu ile yükselen yeni tür bir milliyetçilik veya mikro-milliyetçilikten bahsetmektedir. Körfez'deki gelişmelerin milliyetçilik olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı bir yana, 5 Haziran 2017 tarihinde patlak veren mevcut Körfez krizi Katar'daki devlet-toplum ilişkileri ve siyasal kültür üzerinde son derece etkili olmuştur. Kriz sırasında, Katar Emiri'inin ikonik imajı Katar'ın büyük şehirlerinin dört bir köşesinde, devasa posterlerde ve evlerin yahut kurumların girişlerine yerleştirilen platformlarda sergilenmiştir. Vatandaşların ve ülkede mukim yabancı çalışanların yazdıkları kişisel mesajlarla desteklerini ortaya koyabilecekleri bir alan oluşmuştur. Böylece Körfez krizi, Katar'ın siyasal kültürü içerisinde yer alan meclisin dayanışma esaslı itaatin ve lider için desteğin bir temsili olarak merkezi öneminin altını çizmiştir.

Aynı kriz sırasında, Emir'i destekleyen çeşitli etiketler sosyal medyada büyük popülerlik kazandı. Katar vatandaşlarının ve ülkede mukim diğer yabancılar için bir sanal meclis hâlini alan sosyal medyada bu etiketlerle hem Arapça hem İngilizce atılan tweetler birçok retweet almıştır. Bunlar arasında #iloveqatar, #qatarisnotalone, #istandwithqatar, #fiftydayssincetheseige, #QatarWins, #WeAreQatar, #TamimtheGlorious, #Tamimalmajd gibi etiketler yer almaktaydı. Sokak gösterileri ve protestolar gibi eylemler Katar siyasal kültürünün bir parçası olmadığı için gerçekleşmezken, Kraliyet ailesinin üyelerini gösteren bu afiş ve posterler nerdeyse her aile meclisinde gösterilmekteydi. Sosyal medya desteği de kamuoyunun bir temsili ve kitlesel dayanışmanın bir gösterimi olarak işlev görmüştür.

Ambargodan bu yana Katar vatandaşlarının ulusal kimliklerini ve siyasal kültürü yansıtma yolu, bu Körfez monarşisindeki devlet-toplum ilişkilerinin üzerinde uzun vadeli ve kalıcı etkileri olabilecek bir şekilde değişmiştir. Yerel halkla yapılan mülakatları da içeren mevcut bir çalışmamızın bulguları, Katar'daki yeni

bir milliyetçilik biçiminin yükselişe geçtiği ve kök saldığı önermesinde bulunmaktadır. Körfez'deki mevcut krizle alevlenen bu yeni milliyetçilik Katar siyasal kültürü ve bu kültürün gayriresmî alanlarda artan siyasal katılımla olan ilişkisi, ayrıca hem toplumsal düzeyde hem de devlet düzeyinde makro ve mikro ölçeklerde gerçekleşen kimlik inşası ile bağlantılıdır.

KİK çapında etkili olan yeni milliyetçilik, ulusal ölçekteki hesaplamalara kimlik politikalarını daha fazla dahil etmekte ve toplumları kendi mikro-ulusları çerçevesinde, yani BAEliler, Suudiler, Katarlılar ve Kuveytliler gibi yeniden tanımlamaya teşvik etmektedir. KİK'teki bu yeni mikro-milliyetçilik fenomeni, tek bir Körfez toplumu (Halicilik) tahayyülü ile tamamen zıttır. KİK krizi kırılgan Körfez siyasetinde ulusçu bir yaklaşımı teşvik etmiştir ki bu da mevcut siyasal gerilimin üstesinden gelinebilmesi için bölgesel bir yaklaşımı gerektirmektedir. Katar'ın dönüşmekte olan siyasal kültürü ve yeni milliyetçiliğinin oluşturduğu bu karmaşık sistemde mağdur devlet konumunda olmasından ötürü tüm bu unsurlar Katar siyasal kültürü içerisinde gerçekleşecek dönüşümlerin de önünü açabilir. Böyle bir durumun Katar siyasal sistemi üzerinde daha güçlü ve uzun vadeli etkileri olacaktır.

Referanslar

Al-Zoby, M., & Baskan, B. (2014). State-Society Relations in the Arab Gulf Region: Dilemmas and Prospects. In M. Al-Zoby & B. Baskan (Eds.), State-Society Relations in the Arab Gulf States (ss. 1–13). Berlin: Gerlach Press.

Almond, G., & Verba, S. (1963). The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Boston: Little: Brown.

Diwan, K. S. (2016). Gulf Societies in Transition: National Identity and National Projects in the Arab Gulf States (Workshop Report 3). Washington, DC: The Arab Gulf States Institute in Washington.

Inglehart, R. (1988). The Renaissance of Political Culture. American Political Science Review, 82, (ss.1203–1230).

Putnam, R. D. (1995). Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America. PS: Political Science & Politics, 28(4), (ss.664–683).

YAZARLAR HAKKINDA

Betül Doğan Akkaş, Katar Üniversitesi ve Durham Üniversitesi'nin ortak programı olan Körfez Çalışmaları Programı'nda doktora eğitimine devam etmektedir.

Gilla Camden, Durham Üniversitesi'nde doktora eğitimini sürdürmektedir.

AL SHARQ FORUM HAKKINDA

Al Sharq Forum, amacı; Şark bölgesi halklarının siyasal gelişimi, sosyal adalete kavuşması ve ekonomik refaha erişmesi için uzun vadeli stratejiler geliştirmek olan, bağımsız ve uluslararası bir kuruluştur. Al Sharq Forum, bu hedefini; demokratik katılım ideali, bilinçli vatandaşlık, çok taraflı diyalog, sosyal adalet ve kamu yararını gözeten araştırmaları teşvik ederek gerçekleştirmektedir.

Adres: İstanbul Vizyon Park A1 Plaza Kat:6
No.:68 34197 Bahçelievler / İstanbul / Türkiye
Telefon: +90 212 603 18 15
Faks: +90-212-603 1665
E-posta: info@sharqforum.org

research.sharqforum.org

SharqStrategic

AL SHARQ
STRATEGIC
RESEARCH
للأبحاث الاستراتيجية